

TIL VA MADANIYAT: TILLARINI O'RGANISHDA MADANIY BILIMLARNING AHAMIYATI.

Yo'ldoshova Ozoda Narzulla qizi

Axborot texnologiyalari va Menejment universiteti talabasi

ANNOTATSIYA: *Mazkur maqola madaniyat va til o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni, shuningdek, madaniy farqlarni, tilni o'zlashtirishdagi ahamiyatini yoritadi. Shuningdek madaniyatning o'zaro tushunishni rivojlantirish, kommunikatsiya xatoliklarini kamaytirish va global dunyoda muvaffaqiyatli integratsiyalashuvdagi roli haqida so'z yuritiladi.*

KALIT SO'ZLAR: *Kommunikatsiya, global, integratsiyalashuv, tafakkur, grammatik boylik, nutq uslublari, talaffuz, til sezgirliigi, madaniyat, kommunikativ kompetent- siya, ko'nikma.*

KIRISH.

Til o'rganayotgan har bir o'quvchi biror bir xalqning ona tilini o'rganar ekan, bu jarayonda turli to'siqlarga duch keladi. Shunday muammolardan biri, madaniyatlarning turlicha ekanligidir. Bir tilni o'rganar ekanmiz, o'z navbatida o'sha tilda so'zlovchi xalqning madaniyatini ham bilib boraveramiz. *"A language is part of a culture and a culture is part of a language; the two are intricately interwoven so that one cannot separate the two without losing the significance of either language or culture"*. Ya'ni til madaniyatning, madaniyat esa tilning ajralmas qismidir. Ikkisi bir-biriga shunday bog'liqki, ularni bir-biridan ajratsa, til ham, madaniyat ham o'z mohiyatini yo'qotadi. Shu bilan barobarda, madaniyatni shu tilni bilmasdan tushunishning iloji yo'q. Chunki bir madaniyatda mavjud bo'lgan hodisa va jarayonlar boshqa xalqlar madaniyatida uchramasligi mumkin. Masalan, ingliz tilidagi *"good day"* iborasi ingliz madaniyatida *"quyoshli kun"* ma'nosini anglatadi, Afrika xalqlarida *"yomg'irli kun"* deya talqin qilinadi ekan. Buning sababi shunda ko'rinadiki, Afrika mamlakatlarida yomg'ir yog'ish kabi tabiat hodisasi juda kam ro'y beradigan hodisadir. Bu mamlakatlarda yomg'ir yog'ishi Afrikaliklar uchun eng baxtli, eng yaxshi kunlardan biri sanaladi. Shu sababli ham, ular uchun *"yaxshi kun"* bu yomg'irli kundir.

Madaniyatni avloddan-avlodga o'tadigan, ma'lum bir xalq tajribasini saqlab qolgan yoki bir jamiyatdagi odamlarni boshqasidan ajratib ko'rsatishga moyil bo'lgan ishlarni bajarish usuli sifatida tasvirlash mumkin. Madaniyatni fiziologik yoki biologik hodisa sifatida ta'riflab bo'lmaydi, lekin uni jamiyat tomonidan amal qiladigan ijtimoiy xulq-atvor namunasi sifatida ifodalash mumkin. Bu g'ayrioddiy xilma-xillikka ega bo'lgan insoniyat jamiyatining aql bovar qilmaydigan hodisasi bo'lib, u har doim yangi avlodlarga ko'ra o'z shakllarini o'zgartiradi. Madaniyat ma'lum bir millatning e'tiqodlari, g'oyalari va urf-odatlarini va ijtimoiy

qadriyatlari haqidagi bilimlarni o'z ichiga oladi. Avtomatik ravishda yuqoridagi barcha xususiyatlar madaniyatning ajralmas qismi bo'lgan til orqali tarqaladi.

Madaniyat va til boshqa madaniy kontekstdagi muloqot nuqtai nazaridan ajralmasdir. Madaniyat va til o'rtasidagi muvofiqlik haqida turli xil taxminlar mavjud. Amerikalik antropolog Sapirning o'ziga xos argumenti borki, madaniyat va tafakkur yashirin ma'no va irsiy hayot tarzining uzatilishi tufayli tilga bog'liq. Madaniy kontekstda shaxsiyat, fikrlash tarzi, his tuyg'ulari, harakat va xulq-atvorni til orqali ochish mumkin. Bundan tashqari, madaniy patentlar ijtimoiy guruhning til orqali o'zaro ta'sir qilish va idrok etish usulini belgilashi mumkin. Chet tillarini o'rganish, nafaqat til, bilim balki madaniyatshunoslikni ham o'z ichiga oladi. Har bir til, o'ziga xos madaniyat va tarixni aks ettiradi, shuning uchun tilni to'liq o'rganish uchun uning madaniy kontekstini ham tushunish zarur. Madaniy bilimlar chet tilini o'rganish jarayonida nafaqat kommunikativ qobiliyatni rivojlantirishga, balki til o'rganuvchining dunyoqarashini kengaytirishga ham yordam beradi. Madaniyat, til bilan birgalikda rivojlanib, bir xalqning urf-odatlarini, qadriyatlari va dunyoqarashini shakllantiradi.

1. Til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlik. Til har bir millatning madaniyati bilan chambarchas bog'liq bo'lib, madaniy o'ziga xosliklarni ifoda etuvchi asosiy vositalardan biridir. Chet tilini o'rganish faqatgina o'sha tilning o'zini o'rganishdan iborat emas, balki shu tilda gapiruvchi xalqlarning madaniy merosi, an'analari va hayot tarzini tushunishni ham o'z ichiga oladi. Shu o'rinda muxtaram prezidentimiz Sh.Mirziyoyevning — *“Dunyodagi qadimiy va boy tillardan biri bo'lgan o'zbek tili xalqimiz uchun milliy o'zligimiz va mustaqil davlatchiligimiz timsoli, bebaho ma'naviy boyligidir. Kimda-kim o'zbek tilining bor latofatini, jozibasi va ta'sir kuchini, cheksiz imkoniyatini his qilmoqchi bo'lsa, munis onalarimizning allalari, ming yillik dostonlarimizni, o'lmas maqolalarimizni eshitsin, baxshi va hofizlarimizning sehrli qo'shiqlariga quloq tutsin”*—, - deya aytgan fikrlari til va madaniyatning o'zaro bir-biri bilan uzviy bog'liqligini yana bir karra isbotlaydi. Har qanday tilni o'rganishda an'analari va urf-odatlarini, ijtimoiy qadriyatlari, dunyoqarashi va tafakkuri alohida o'rin tutadi. Masalan, yapon tilida odamlarning hurmatini saqlash uchun bir qancha turdagi iboralar mavjud. Bunga misol qilib ushbu jummalarni keltirishimiz mumkin :

a) *“Arigatou gozaimasu”* – yapon tilida *“rahmat”* deb tarjima qilinadi, lekin bu ibora odatdagi, *“arigatou”* (arigato) dan farqli ravishda rasmiy va hurmatli shaklda ishlatiladi. Bu, odatda, kichik xizmatlar yoki yaxshiliklar uchun minnatdorchilik bildirishda ishlatiladi.

b) *“Dozo yoroshiku onegaishimasu”* - bu ibora, odatda, tanishish jarayonida yoki biror narsani so'rashda ishlatiladi. *“Itimos, meni yaxshi kutib oling”* yoki *“Sizdan yordam kutaman”*, deb tarjima qilinishi mumkin.

c) *“Keigo”* - yapon tilidagi rasmiy va hurmat shakllarini umumiy ravishda ishlatiladigan ibora sanaladi. Bu, odatda, yuqori mavqega ega bo'lgan kishilar bilan gaplashganda yoki

yangi tanishgan kishilar bilan muomala qilganda ishlatiladi. “*Keigo*” grammatik jihatdan oʻzgartirilgan feʼllar, zamon shakllari va maxsus iboralardan iborat.

Bundan tashqari shuni ham aytib oʻtish mumkinki, arab tilidagi iboralarda din va oilaga katta ahamiyat berilishi madaniy qadriyatlarning aksi hisoblanadi. Bu til madaniyatida din, ayniqsa Islom, va oila tizimi juda muhim oʻrin tutadi, bu esa til va iboralarda ham oʻz ifodasini topgan va arab tilini oʻrganishda bu iboralarga eʼtibor berish, nafaqat til oʻrganishni, balki arab xalqining hayot tarzini, dunyoqarashini ham tushunishga yordam beradi.

2. Madaniy bilimlarning til oʻrganishdagi roli. Xorijiy tillarni oʻrganishda faqatgina grammatik boylikni oʻzlashtirishning oʻzi yetarli emas. Muayyan tilning vaqt oʻtishi bilan rivojlanishi, undan foydalanadigan jamiyat yoki jamiyatlarning vaqt oʻtishi bilan qanday rivojlanishini koʻrsatadi, madaniy nuqtayi nazar, ijtimoiy tarkib va siyosiy sharoitlardagi oʻzgarishlar tilning xususiyatlariga chuqur taʼsir qiladi. Quyidagi sabablarga koʻra, madaniy bilimlar til oʻrganish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi:

a) *Kommunikativ koʻnikmalarni rivojlantirish.* Madaniyatni bilish til oʻrganishda kommunikativ kompetensiyani oshiradi. Turli madaniy kontekstlarda iboralar va soʻzlarning maʼnosi oʻzgarishi mumkin, shuning uchun madaniyatni tushunish bu iboralarning toʻgʻri ishlatilishini taʼminlaydi. Masalan, ingliz tilida “*How are you?*” iborasi koʻpincha salomlashish uchun ishlatiladi, lekin bu savolga batafsil javob berishni talab qilmaydi. Madaniyatni tushunmagan oʻrganuvchilar esa bu iborani notoʻgʻri qabul qilishi mumkin.

b) *Nutq uslublari toʻgʻri qoʻllash.* Madaniy farqlarni bilish tilni notoʻgʻri tushunish va notoʻgʻri ishlatishning oldini oladi. Har bir xalqning oʻzida axloq qoidalari va nutq uslubi mavjud boʻlib, ularni bilmaslik notoʻgʻri talqinlarga olib kelishi mumkin. Masalan, Fransiyada odamlarga “*sen*” deb deb murojaat qilish baʼzan hurmatsizlik deb qabul qilinadi, holbuki, boshqa tillarda bunday emas.

c) *Jumlalarning toʻgʻri talaffuz qilinishi.* Madaniy bilimlar oʻrganilayotgan tilning fonetik oʻziga xosliklarini tushunishga yordam beradi. Ayrim tovushlar faqat madaniy yoki tarixiy kontekstda maʼnoga ega boʻladi. Masalan, xitoy tilida “*baxt*” va “*toʻrt*” soʻzlarining bir-biriga oʻxshash boʻlgani uchun toʻrt raqami baxtsizlik bilan bogʻlanadi, bu esa til oʻrganishda madaniy bilimlarning zarurligini koʻrsatadi.

d) *Madaniy bilimlarni rivojlantirish.* Madaniy jihatlarni bilgan holda oʻrganuvchi maʼlum bir vaziyatda qanday soʻzlashishni va qaysi iboralarni ishlatishni yaxshi anglaydi. Bu orqali soʻzlashayotgan vaqtda turli kamchilik va xatoliklarga yoʻl qoʻyishining oldi olinadi. Chunki turli madaniyatlarda muloqot uslublari farq qiladi, baʼzi madaniyatlarda bevosita soʻzlashish odatiy boʻlsa, boshqalarida esa bu noqulay boʻlishi mumkin.

Shunday qilib, til bilan madaniyatning mavjudligi jamiyat odamlari oʻrtasidagi aloqa vositasi boʻlib xizmat qiladi. Biroq, baʼzi chet tilini oʻrganuvchilar til oʻrganishda

madaniyatning ahamiyatini e'tiborsiz qoldiradilar va faqat tilning o'ziga e'tibor berishadi, bu esa pirovardida biroz harakat talab qiladi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, inson madaniyatsiz faqat robot qobiliyatlariga, shu jumladan grammatika va lug'atga erisha oladi, ammo bu madaniy kontekstga moslashmasdan, chinakam gapirish kerak degani emas.

Chet tilini o'rganishda madaniy bilimlar tilni to'g'ri va samarali o'zlashtirish uchun zaruriy vositalardan biri hisoblanadi. Madaniy xabardorlik tildagi so'zlarning chuqur ma'nolarini tushunishga, muvaffaqiyatli muloqot qilishga va madaniy farqlarni hurmat qilishga yordam beradi. Til faqat lingvistik vosita emas balki millat-ning madaniy me'rosini o'zida aks ettiradigan ko'zgu hamdir. Shu sababli, til va mada-niyatni birgalikda o'rganish til o'zlashtirish jarayonini yanada boyitadi. Til o'rganishda madaniyatning muhimligini ta'kidlagan holda, talabalarga tilni kommunikativ jarayon sifatida mashq qilish uchun ko'plab imkoniyatlarni taqdim etish kerak. Xulosa qilib aytganda, madaniy bilimlardan foydalanish, barkamol va komil shaxslarni tarbiyalash uchun xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sh. Rahmatullayev. O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati. Toshkent, 1992.
2. Umarxojayev, M., & Tursunova, N. (2024). Frazeologizmlarning milliy-madaniy semantikasi: idioma va iboralarning mohiyati. *Farg'ona Davlat Universiteti*, 29(6), 92.
3. Mamatov A.E. Zamonaviy lingvistika. Toshkent, Noshir. 2019.
4. Avalboyeva M. Q. (2022). Til o'rganishda madaniyatning roli. «Zamonaviy Dunyoda Innovatsion Tadqiqotlar: Nazariya Va Amaliyot» Nomli Ilmiy, Masofaviy, Onlayn Konferensiya, 1(20), 56–58. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7005577>
5. Kim Y.Y. Intercultural communicative competence. In S Tug-Toomey & F Korzenny *Cros Cultural Interpersonal Communication* (pp. 259-275. California: Sage Publications)
6. Suyarov, A., & Axmadov, H. TOG JINSLARI VA ULARNING FIZIKAVIY-MEXANIKAVIY XOSSALARI. *TOHIKEHT-2021*, 28.
7. Suyarov, A. (2023). INNOVATSION USULLAR–TALABALARNING TA'LIM VA KOGNITIV FAOLIYATINI TASHKIL ETTIRISHNING YANGI TARZI. *Philological issues are in the eyes of young researchers*, 1(1).
8. Абдулазизова, С. М., & Мадрахимова, З. Ф. (2024). ВАЖНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ. *YANGI O'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 1(3), 94-96.

- 9.Мадрахимова, З. Ф. (2023). СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В ВУЗЕ. MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS, 1(1), 94-97.
- 10.Мадрахимова, З. Ф. (2024). Литературные Загадки В Детской Поэзии: Описание, История Создания. Journal of Innovation in Education and Social Research, 2(1), 166-171.
11. Аблаева, Н. К., & Зулунова, К. К. (2024). ТЕМА" МАЛЕНЬКОГО ЧЕЛОВЕКА" В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ПУШКИНА (" ПОВЕСТИ БЕЛКИНА"). НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ "МА'MUN SCIENCE", 2(1).
- 12.Аблаева, Н. К. (2023). МНОГООБРАЗИЕ ТЕМ В ПОЭЗИИ БАБУРА. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(16), 566-569.
- 13.Аблаева, Н. К., & Атаназарова, Х. М. (2024). ПЕЙЗАЖНАЯ ЛИРИКА ФЕТА. JOURNAL OF INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH, 1(4), 188-193.
- 14.Аблаева, Н. К., & Хасанова, Ш. К. (2024). АФОРИЗМЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ГРИБОЕДОВА (" ГОРЕ ОТ УМА"). YANGI O 'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 1(4), 264-268.
- 15.Аблаева, Н. К. (2024). «НАРОДНАЯ ДРАМА» АН ОСТРОВСКОГО «ГРОЗА» В КОНТЕКСТЕ ФОЛЬКЛОРНЫХ И ОБРЯДОВЫХ ТРАДИЦИЙ. YANGI O 'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 1(3), 24-29.
- 16.Аблаева, Н. К., & Сапарбаева, С. Б. (2024). ГЕРОЙ НАШЕГО ВРЕМЕНИ"- ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ РОМАН РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ. Miasto Przyszłości, 46, 693-697.
- 17.Аблаева, Н. К. (2023). «ТЕНЬ МОЯ НА СТЕНАХ ТВОИХ».(Восточные мотивы в творчестве Анны Ахматовой). НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ "МА'MUN SCIENCE", 1(1).